

An Analytical Review of the Pahlavi Imperial Records and Statistics Center Based on Archival Records

Amirhosein Nabati¹

**GANJINE-YE
ASNAD**
Historical Research &
Archival Studies Quarterly

Research paper

Abstract

Purpose: This study examines one of the key archival institutions of the Pahlavi era (the Pahlavi Imperial Records and Statistics Center) with an emphasis on archival records.

Method and Research Design: Using a historical approach and a descriptive-analytical method, this research, seeks to investigate one of the active institutions in the last years of the Pahlavi regime through archival documents and materials.

Findings and conclusions: Simultaneously with decisions regarding the celebration of the fiftieth anniversary of the Pahlavi dynasty, an institution named the "Imperial Records and Statistics Center" was established under the organizational framework of the celebration headquarters. This center was inaugurated in 1977, coinciding with the anniversary of Coup d'état of 1299/1921. During its activity, the center collected various types of materials, including legal and royal decrees, photographs, slides, audio recordings, films, bulletins, and reports. Following the celebration, and in light of the absence of a dedicated archival center affiliated with the court, the center continued its activities from 1977 onward with the aim of collecting and preserving documents related to the achievements of the Pahlavi government. The primary function of this center was research and propaganda, and it had offices across all provinces of Iran as an ideological arm.

Keywords: Pahlavi Imperial Records and Statistics Center; Pahlavi Dynasty Fiftieth Anniversary Celebration; Court; Mohammad Reza Pahlavi.

Citation: Nabati, A. (2024). An Analytical Review of the Pahlavi Imperial Records and Statistics Center Based on Archival Records. *Ganjine-ye Asnad*, 34(3), 32-51 | doi: 10.30484/ganj.2024.3172

1. Director of the Document Organization Unit of the Islamic Revolution Document Center; PhD Student of Iranology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

amirhoseinnabatei@gmail.com

Copyright © 2024, NLAI (National Library & Archives of I. R. Iran). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and adapt the material for any purpose.

Ganjine-Ye Asnad

«135»

Peer-reviewed Journal | National Library & Archives of I. R. Iran, Archival Research Institute

ISSN: 1023-3652 | E-ISSN: 2538-2268

Digital Object Identifier(DOI): 10.30484/ganj.2024.3172

Indexed by Google Scholar, Researchgate, ISC, SID & Iran Journal | <http://ganjineh.nlai.ir>

Vol: 34, No: 3, Autumn 2024 | pp: 32 -51 (20) | Received: 10, Aug. 2024 | Accepted: 20, Sep. 2024

Historical research

فصلنامه تحقیقات تاریخی
و مطالعات آرشیوی

مقاله پژوهشی

بررسی و واکاوی مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی با تکیه بر اسناد

امیرحسین نباتی^۱

چکیده

هدف: بررسی یکی از مراکز مهم آرشیوی دوره پهلوی دوم (مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی) با تکیه بر اسناد. **روش / رویکرد پژوهش:** پژوهش حاضر با رویکرد تاریخی و به کارگیری شیوه توصیفی-تحلیلی سعی دارد با استفاده از اسناد و مدارک آرشیوی، یکی از مؤسسات فعال در سال‌های پایانی حکومت پهلوی را واکاوی کند.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: هم‌زمان با تصمیم‌گیری درباره برگزاری جشن بزرگداشت پنجاهمین سال شاهنشاهی پهلوی، مرکزی بانام «مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی» در ذیل ستاد این جشن ایجاد شد و در سال ۱۳۵۴، هم‌زمان با گرمی‌داشت سال‌روز کودتای سوم اسفند رضاشاه افتتاح شد. این مرکز در دوران فعالیت خود مدارک مختلفی از جمله اسناد قوانین و فرمان‌ها، عکس‌ها و اسلایدها، صوت‌ها و فیلم‌ها، بولتن‌ها و گزارش‌ها را جمع‌آوری کرد. پس از برگزاری جشن، نظر به نبود مرکز آرشیوی وابسته‌ای به دربار، این مرکز از سال ۱۳۵۶ با هدف جمع‌آوری و حفظ اسناد دستاوردهای حکومت پهلوی به فعالیت ادامه داد. کارکرد اصلی این مرکز، پژوهشی-تبلیغاتی بود و به عنوان بازویی ایدئولوژیک در تمامی استان‌های ایران دفاتری داشت.

واژگان کلیدی: مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی؛ جشن بزرگداشت پنجاهمین سال شاهنشاهی پهلوی؛ دربار؛ محمدرضا پهلوی.

استناد: نباتی، امیرحسین. (۱۴۰۳). بررسی و واکاوی مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی با تکیه بر اسناد.

گنجینه اسناد، ۳۴ (۳)، ۵۱-۳۲ | doi: ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۴.۳۱۷۲

۱. مدیر واحد سازماندهی اسناد و دیجیتال سازی اطلاعات مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ دانشجوی دکتری ایران‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.
amirhoseinnabatei@gmail.com

گنجینه اسناد ۱۳۵

فصلنامه علمی | سازمان اسناد و کتابخانه ملی ج.ا.ایران - پژوهشکده اسناد

شاپا (چاپی): ۱۰۲۳-۳۶۵۲ | شاپا (الکترونیکی): ۲۵۳۸-۲۲۶۸

شناسانه برنمود رقمی (DOI): ۱۰.۳۰۴۸۴/ganj.۲۰۲۴.۳۱۷۲

نمایه در Google Scholar, SID, ISC, Researchgate | ایران ژورنال | http://ganjineh.nlai.ir

سال ۳۴، دفتر ۳، پاییز ۱۴۰۳ | صص: ۳۲-۵۱ (۲۰)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۵/۲۰ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۶/۳۰

تحقیقات تاریخی

۱. مقدمه

با گذشت ۴۵ سال از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، هنوز بسیاری از زوایای فعالیت‌های رژیم گذشته پژوهش نشده‌است. یکی از مؤسسات مهمی که در سال‌های پایانی حکومت محمدرضا پهلوی در جهت تبیین فعالیت‌های این حکومت کارش را آغاز کرد، مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی بود که ساختار و کارکرد آن هنوز واکاوی نشده‌است؛ بنابراین پژوهش حاضر فاقد پیشینه پژوهشی است و اتکای آن به اسناد برجای مانده در مراکز آرشیوی، به شناخت هرچه بیشتر تحولات دهه ۵۰ کمک شایانی می‌کند. این مرکز ابتدا در ذیل «سازمان برگزارکننده آیین ملی بزرگداشت پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی» تأسیس شد و به گردآوری اسناد و مدارک «خدمات» این رژیم پرداخت. فارغ از چرایی معرفی‌نشدن و واکاوی‌نشدن نهاد مذکور، برای روشن شدن لایه‌های پنهان تاریخ ایران در دوره پهلوی دوم، سرنوشت اسناد جمع‌آوری شده این مرکز و بررسی اطلاعات اسناد آن به تأمل بیشتری نیاز دارد.

۲. تاریخچه پیدایش و شرح وظایف

جشن بزرگداشت پنجاهمین سال سلطنت دودمان پهلوی بر ایران، یکی از جشن‌های بزرگ سلطنتی پهلوی دوم بود که هم‌زمان با آغاز سال ۱۳۵۵ شمسی (۲۵۳۵ شاهنشاهی)، در محل دفن رضاشاه در آرامگاه حضرت عبدالعظیم حسنی (ع) در شهرری تهران گشایش یافت. برگزاری این جشن، در اواخر سال ۱۳۵۳ شمسی به تصویب محمدرضا پهلوی رسید و ستادی با عنوان «سازمان برگزارکننده آیین ملی بزرگداشت پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی» در دربار تشکیل شد. هدف از برگزاری این جشن در اسناد، «سپاس و حق‌شناسی ملت ایران از اصلاحات و تحولات وسیع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، احترام به معتقدات معنوی و آزادی‌های فردی و اجتماعی، و احساس قلبی و پیوند روحی با شاهنشاهی پهلوی» ذکر شده‌است! (مراسان، ۷۱۹۷۳، ص ۳).

یکی از مراکز زیرمجموعه این سازمان - که شرح تشکیلات آن در بخش بعدی به تفصیل بررسی می‌شود - «مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی» بود. این مرکز که با هدف جمع‌آوری اسناد و مدارک شاهنشاهی پهلوی تشکیل شد، پس از اتمام فرایند جشن مذکور نیز به فعالیتش ادامه داد. اساس نامه تشکیل مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی، هدف این مرکز را «جمع‌آوری و بررسی اسناد و مدارک، آمار، عکس، اسلاید، فیلم، کتاب و نشریات مربوط به پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی از مراجع مختلف دانسته‌است که آن‌ها را برای بهره‌برداری و انتشار از طریق وسایل ارتباط جمعی یا وسایل دیگر در اختیار سازمان‌های ذی‌ربط قرار دهد». این موضوع بُعد تبلیغاتی این کار برای رژیم پهلوی را مشخص می‌کند.

شواهد تاریخی در دسترس به تبیین چرایی تأسیس نهاد مذکور کمک می‌کند. سال‌های ۱۳۵۴-۱۳۵۵ اوج خودشیفتگی محمدرضا پهلوی بود؛ تاجایی که طبق بیان عَلم «خود را آبروی تخت و تاج پادشاهی در ایران می‌دانست. کارنامه خود را نه فقط موفق‌تر از قوام و مصدق، که حتی آبرودارتر از پدر خود معرفی [می]کرد. محمدرضا شاه می‌گفت که توفیق یافتیم با قرارداد شط‌العرب، این لکه ننگ [ادعای عراق بر اروندرود] را بعد از یک‌صد و پنجاه سال از دامن ایران بزداییم. قرارداد نفت [را] هم که در زمان پدرم تمدید شد [ه بود]، به بهترین صورت درآوردیم. نه تنها نفت را در دست گرفتیم، بلکه در قیمت‌گذاری هم توفیق یافتیم. جزایر را هم که مثل خاری از امپراتوری انگلیس در چشم ما بود، باز، گرفتیم و خلاصه تمام لکه‌های ننگ را زدودیم» (علم، ۱۳۸۷، ج ۶، ص ۵۱۵).

در طرح اولیه تشکیل مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی، وظایف این مرکز چنین آمده‌است:
۱. گردآوری اسناد، آمار و سایر اطلاعاتی که از طرف مراکز تحقیقاتی آماده شده‌است؛
۲. تنظیم و تدوین اسناد و آمار و اطلاعات دریافت‌شده؛
۳. طبقه‌بندی اسناد از نظر مقدار و میزان دسترسی (به صورت اسناد سری، خیلی محرمانه، محرمانه، عادی)؛

۴. طبقه‌بندی اسناد از نظر ارزش انتشار، نسخه‌برداری و یا استفاده جزء به جزء؛
۵. طبقه‌بندی اسناد از نظر اولویت در استفاده؛
۶. تهیه و تدوین اسناد و آمارها به شکل قابل استفاده؛
۷. استفاده از آرشیوها و بایگانی‌های اسناد ملی و دولتی؛
۸. استفاده از آرشیوها و بایگانی‌های اسناد مؤسسات خصوصی مثل روزنامه اطلاعات، کیهان و ...؛

۹. استفاده از آرشیوها و بایگانی‌های نمایندگی‌های ایران در کشورهای خارجی؛
۱۰. استفاده از آرشیوهای سفارت‌خانه‌های خارجی (در صورت لزوم)؛
۱۱. هماهنگی و همکاری مستمر با ستاد مرکزی؛
۱۲. هماهنگی و همکاری مستمر با سایر مراکز اسناد و آمار اعم از تهران و شهرستان‌ها؛
۱۳. هماهنگی و همکاری مستمر با مرکز تحقیقات و انتشارات و دفتر کل؛
۱۴. نظارت بر امور سایر مراکز اسناد و آمار و هماهنگ کردن فعالیت‌های آنها (مراسان، ۷۱۹۷۳، صص ۱۶-۱۷).

البته همان‌طور که به تفصیل اشاره خواهد شد، با اتمام فرایند برگزاری جشن و تصویب استمرار فعالیت مرکز مزبور، هدف‌گذاری‌های انجام‌شده تغییراتی کرد. در طرح پیشنهادی جدید، تسهیل در فرایند آشنایی مردم به‌ویژه جوانان با رویدادها و تحولات

تاریخ معاصر ایران از طریق دسترسی به اسناد و مدارک، به عنوان دلیلی بر استمرار فعالیت‌های این مرکز ذکر شده است (مراسان، ۷۱۹۷۳، ص ۲۱).

یکی از اسناد مرتبط با تشکیل این مرکز، انواع مدارک مرتبط با پیشرفت‌های ۵۰ ساله کشور در زمان حکومت پهلوی را که باید در این مرکز جمع‌آوری شود شامل موارد زیر دانسته است:

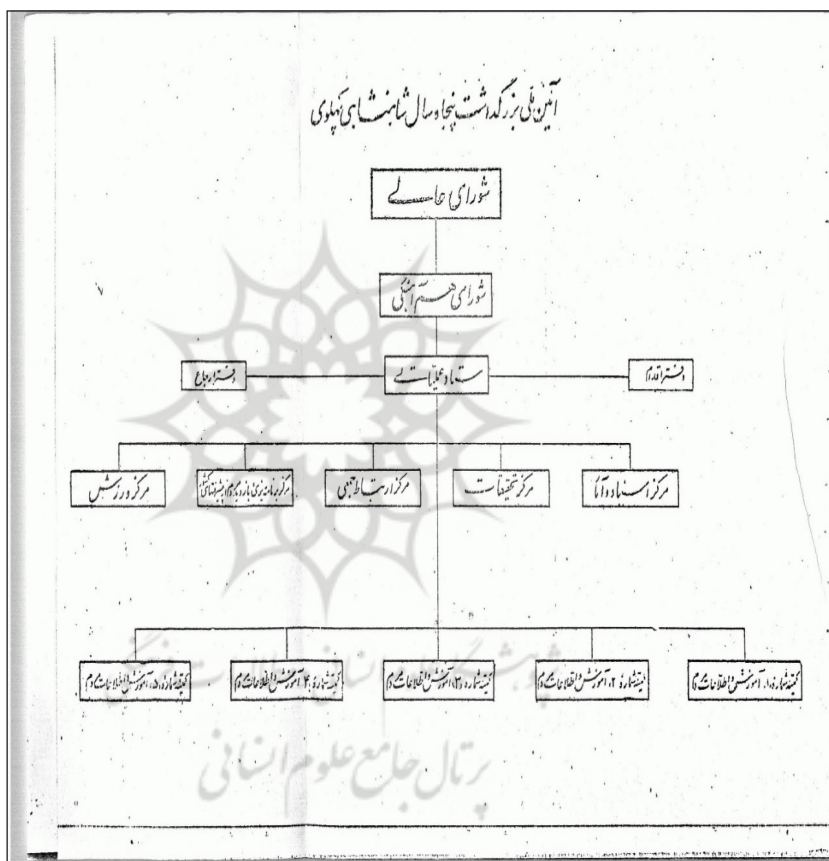
الف) فرمان‌ها، قوانین و مقررات، دستورالعمل‌ها و صورت‌جلسات؛ ب) کتاب‌ها و نشریات و فهرست‌ها؛ پ) روزنامه‌های دیواری و بولتن‌ها؛ ت) میکروفیلیم و میکروفیش؛ ث) بریده‌های روزنامه و مجلات؛ ج) خاطرات اشخاص؛ چ) عکس‌ها و اسلایدها؛ ح) نوارهای صوتی؛ خ) فیلم‌ها؛ د) مدارک مربوط به تشکیل نمایشگاه‌ها، کنفرانس‌ها و سمینارها؛ ذ) آمارهای مقایسه‌ای از تمام شئون تحولات (ساکما، ۹۷/۳۳۹/۷۰۲، ص ۱۹). در طرح تشکیل مرکز، زمان آغاز به کار دفاتر آن در سطح کشور سال ۱۳۵۴ و هم‌زمان با سالروز کودتای سوم اسفند رضاشاه در نظر گرفته شد و محل نگهداری اسناد هر سازمان در زمان تشکیل، قسمتی از کتابخانه همان سازمان بود. برای سازمان‌دهی و نگهداری این مدارک، مؤسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی با همکاری مرکز اسناد و آمار، به تشکیل کمیته‌های آموزشی ملزم شد. بازدید و ارزش‌یابی عملکرد مراکز و برگزاری مسابقات تشویقی برای دانش‌آموزان، از جمله مواردی بود که در طرح اولیه تأیید شده بود (ساکما، ۹۷/۳۳۹/۷۰۲، صص ۱۹-۲۰).

براساس اسناد طرح مزبور، برای آموزش کارکنان شاغل در شهرستان‌های کشور، نمایندگانی از هر استان به تهران اعزام شده‌اند و این افراد برای سایر کارمندان شهر خود، دوره‌های آموزشی یک‌روزه‌ای را در شهرداری‌ها برگزار کرده‌اند. از آن‌جاکه هر شهر مکلف شده بود یک مرکز را راه‌اندازی کند، شهرداری‌ها موظف بودند با مراکز اسناد همکاری کنند؛ حضور فرمانداران هر شهر هم در مراسم‌های افتتاحیه آن شهر ضروری قلمداد شد (ساکما، ۹۷/۳۳۹/۷۰۲، ص ۲۵۹). علاوه بر شهرداری‌ها، خانه جوانان و اتاق بازرگانی و صنایع و معادن هر شهر میزبانان مراکز اسناد تعریف شدند و مسئولان مناطق به سرکشی و بازدید از این مراکز موظف شدند. لازم به ذکر است که سه کمیته فعال شده در راستای تشکیل مرکز به شرح زیر بوده است: الف) دانشگاه‌ها، مدارس عالی، دبیرستان‌ها و کانون‌های پرورش فکری کودکان و نوجوانان؛ ب) خانه‌های فرهنگ روستایی، مرکز آموزش کشاورزی و ترویج، مراکز رفاه و باشگاه‌های کارگری، باشگاه‌های کارخانه‌های دولتی و غیردولتی؛ پ) واحدهای ارتشی و انتظامی (ساکما، ۹۷/۳۳۹/۷۰۲، صص ۲۵۲-۲۵۴).

۳. نمودار سازمانی، تشکیلات و رؤسای سازمان

همان‌طور که اشاره شد، نیل به اهداف در نظر گرفته شده برای بزرگداشت پنجاهمین سال شاهنشاهی پهلوی، به تشکیل نهادهای مختلفی نیاز داشت که یکی از آن‌ها مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی بود. این مرکز که گام ابتدایی تشکیل آن در اواخر سال ۱۳۵۳ شمسی برداشته شد، پس از خاتمه جشن در سال ۱۳۵۶ نیز با تغییر کارکرد به فعالیت ادامه داد. چارت تشکیلاتی اولیه مرکز مزبور به عنوان زیرمجموعه‌ای از ستاد بزرگداشت پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی به شرح زیر بود:

نمودار ۱

چارت تشکیلاتی ستاد بزرگداشت
پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی (مراسن،
۱۳۷۳، ص ۵)

براساس این نمودار، مرکز اسناد و آمار از یک رئیس، یک قائم مقام، یک شورای جمع‌آوری مدارک و سه گروه بررسی: الف) اسناد و مدارک و آمار، ب) فیلم و اسلاید و عکس، ج) کتب و نشریات تشکیل می‌شده است؛ هم‌چنین یک دبیرخانه و یک منشی نیز در چارت تشکیلات مرکز مزبور وجود داشته است (مراسن، ۱۳۷۳، ص ۱۴).

بر طبق اساس نامه، وظایف هریک از اعضای مرکز اسناد و آمار بدین شرح بوده است:

- رئیس مرکز: مسئول اداره مرکز و نظارت بر حسن جریان امور محوّل به آن مرکز.

در تاریخ ۲۲ دی ماه ۱۳۵۳ اسدالله علم وزیر وقت دربار نصرت الله معینیان را به ریاست این مرکز منصوب کرد (مراسان، ۷۱۹۰۹، ص ۲۲).

- قائم مقام: زیر نظر رئیس مرکز انجام وظیفه می کرد و مسئولیت و حدود اختیارات او را رئیس مرکز بر حسب مورد تعیین می کرد؛ هم چنین در غیاب رئیس مرکز وظایف مربوط به مرکز را انجام می داد.

- منشی: امور منشی گری و روابط اداری رئیس و قائم مقام مرکز را به عهده داشت.

شورای مرکزی: از نمایندگان وزارت دربار شاهنشاهی، دفتر مخصوص شاهنشاهی، نخست وزیری، مجلس سنا، مجلس شورای ملی، نیروهای مسلح شاهنشاهی، وزارت خانه های اطلاعات و جهانگردی کشور، دادگستری، امور خارجه، امور اقتصادی و دارایی، فرهنگ و هنر، آموزش و پرورش، پست و تلگراف و تلفن، کشاورزی و منابع طبیعی، علوم و آموزش عالی، سازمان برنامه و بودجه، و سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران تشکیل شده بود. ریاست شورای مرکزی با رئیس یا قائم مقام مرکز بود و در صورت لزوم، پیش بینی شده بود که از نمایندگان وزارت خانه ها و سازمان های دیگر [به جز موارد پیش گفته] هم برای عضویت در شورای مرکزی دعوت شود.

جلسات شورای مرکزی بر حسب نیاز هفته ای یک یا دو بار تشکیل می شد و به نمایندگان عضو شورا مأموریت داده می شد تا اسناد و مدارک و آمار مربوط به سازمان خود و عنداللزوم، سازمان دیگری را که با وظایف سازمان متبوعشان ارتباط دارد و یا نزدیک است، جمع آوری کنند و در اختیار مرکز بگذارند؛ مسئول دبیرخانه مرکز نیز منشی شورای مرکزی بود.

- گروه های بررسی: سه گروه اصلی بررسی اشاره شده نیز مکلف بودند تا بر حسب مورد، مدارک، فیلم و نشریات و آمار مربوط به دوران پنجاه سال شاهنشاهی پهلوی را که در اختیارشان گذاشته می شد بررسی کنند و نتیجه را به مرکز گزارش دهند.

تصمیم نهایی درباره انتشار و ارسال اسناد و مدارک به مراجع ذی ربط با کمیته ای مرکب از رئیس مرکز، آقای شجاع الدین شفا معاون فرهنگی دربار شاهنشاهی، جناب آقای امیر متقی معاون وزارت دربار شاهنشاهی و جناب آقای امیر خسرو افشار بوده است.

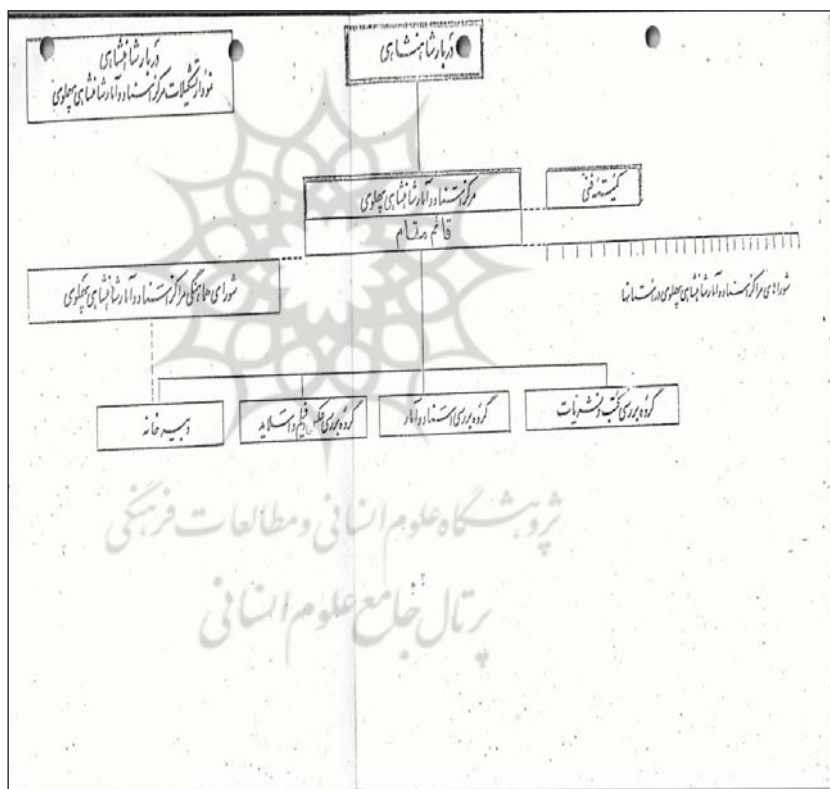
- دبیرخانه مرکز: این دبیرخانه یک مسئول و تعدادی کارمند و ماشین نویس و خدمت گزار داشت و وظایف زیر را عهده دار بود:

الف) امور حفاظت از اسناد و مدارک طبق آیین نامه ها و مقررات و ضوابط مربوط به حفاظت از اسناد و مدارک؛

ب) تنظیم فیش برای اسناد و مدارک و تکثیر آن‌ها طبق تعلیماتی که از طرف مرکز ابلاغ می‌شد.

ج) انجام امور مربوط به نامه‌نگاری و ثبت و صدور نامه‌ها و بایگانی مرکز؛
د) انجام امور اداری و مالی، کارپردازی، خدمات و حضور و غیاب کارکنان برابر مقررات مربوطه و دستورات رئیس مرکز (مراسان، ۱۹۷۳، صص ۱۴-۱۶).
با خاتمه برگزاری جشن پنجاهمین سال شاهنشاهی پهلوی، بنابه پیشنهاد نصرت‌الله معینیان ریاست این مرکز، طرح استمرار فعالیت این مرکز به تصویب رسید. تصویب ادامه فعالیت این مرکز را اسدالله علم (وزیر دربار) به اطلاع هویدا (نخست‌وزیر وقت) رساند (ساکما، ۹۱/۳۳۳/۹۸، ص ۴). هم‌زمان با تصویب استمرار فعالیت مرکز مزبور، چارت تشکیلاتی آن‌هم تغییرات اساسی کرد و به‌شکل زیر درآمد:

نمودار ۲

نمودار تشکیلات مرکز اسناد و آمار
شاهنشاهی پهلوی (مراسان، ۱۹۷۳،
ص ۲۶)

در تشکیلات جدید، سازمان اصلی این مرکز از ذیل ستاد آیین بزرگداشت پنجاهمین سال شاهنشاهی پهلوی، به سازمانی در ذیل دربار شاهنشاهی منتقل شد و سازمانی عریض و طویل متشکل از دفاتر در شهرهای مختلف تشکیل شد.

وظایف هریک از بخش‌های مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی در اساس‌نامه جدید به شرح زیر بود:

• شورای هماهنگی مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی: این شورا برای تعیین سیاست‌های کلی و چگونگی فعالیت و نظارت عالیه بر مراکز اسناد و آمار کشور تشکیل شد. اعضای این شورا را رؤسای مراکز اسناد و آمار، وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های مملکتی شامل می‌شدند. ریاست شورا با رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی بود و محل دائمی دبیرخانه شورا در وزارت دربار شاهنشاهی قرار داشت و رئیس دبیرخانه مرکز اسناد و آمار، دبیر شورا بود. شورا هر شش ماه یکبار در محل مرکز و برای تعیین و تنظیم سیاست‌ها و فراهم‌آوردن زمینه‌های اجرایی جلسه تشکیل می‌داد؛ در صورت لزوم هم بنابه تشخیص ریاست شورا، برخی از جلسات در مراکز یکی از استان‌ها تشکیل می‌شد.

• کمیته فنی: اعضای این کمیته مرکب از سه تا پنج نفر از صاحب‌نظران و متخصصان امور اسناد، به پیشنهاد رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی، و از طرف وزارت دربار شاهنشاهی و با هدف تدارک فعالیت و تنظیم دستورالعمل‌های لازم و هم‌چنین انتخاب و تکثیر اسناد انتخاب می‌شدند و گاهی بنابه ضرورت جلسه تشکیل می‌دادند (ساکما، ۹۷/۲۶۴/۳۶۳، صص ۲-۵).

کمیته فنی در دوره دوم فعالیت از نصرت‌الله معینیان به‌عنوان رئیس کمیته و آقایان امیر متقی، شجاع‌الدین شفا، امیرخسرو افشار و فرامرز زعیمی تشکیل شده بود. زعیمی هم‌چنین مسئولیت دبیر کمیته و سرپرست مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی در این دوره را هم عهده‌دار بود (مراسان، ۷۱۹۰۹، ص ۴).

• مراکز اسناد و آمار در وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های دولتی: این اداره، نظارت بر فعالیت‌های مربوط به امور اسناد و آمار در وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های مختلف را عهده‌دار بود. ریاست این اداره در هر وزارت‌خانه، عضو شورای هماهنگی مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی بود و اجرای تصمیمات و دستورالعمل‌های صادره از طرف شورا، به‌عهده رئیس مرکز اسناد و آمار هر وزارت‌خانه و سازمان بود.

• سازمان و تشکیلات مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی در استان‌ها: در هر استان، شورایی مرکب از مدیران و رؤسای ادارات کل سازمان‌های دولتی، برای تبادل نظر و اخذ تصمیم درباره چگونگی نحوه اجرای تصمیمات شورای هماهنگی و کمیته فنی تشکیل شد. ریاست شورای مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی هر استان با استاندار، و مدیرکل اطلاعات و جهانگردی استان در مقام دبیر شورا بود. محل تشکیل شورای

استان در استانداری و زمان جلسات حداقل ماهی یکبار بود و در صورت لزوم بنابه تشخیص رئیس شورا، به طور فوق العاده جلسه تشکیل می شد.

همچنین، مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی استان‌ها برای تمرکز فعالیت‌های مربوط به گردآوری و نگهداری اسناد کتابخانه مرکزی هر استان تعیین شد و بخشی را به اسناد و مدارک دوران شاهنشاهی پهلوی اختصاص داد. این دفاتر استانی، دستورالعمل‌ها و اسناد ارسالی از مرکز را در اختیار سازمان‌های مربوط در استان قرار می دادند و فعالیت خود را به طور مرتب همراه با اظهارنظرهای لازم، به مرکز اصلی در دربار شاهنشاهی گزارش می دادند. لازم به ذکر است که مبادله اسناد بین مراکز استان‌ها، برابر دستورالعمل‌های کمیته فنی انجام می شده است.

اعضای شورای مرکزی هر استان متشکل از مدیران و رؤسای ادارات کل استان بود و شورای هماهنگی هر استان نیز از نمایندگان وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مملکتی تشکیل می شد.

ردیف	نام وزارتخانه یا سازمان	نام نماینده
۱	نخست‌وزیری	حسین فرشید
۲	مجلس سنا	کیکاوس جهاننداری
۳	مجلس شورای ملی	احمد رامین خواه
۴	نیروهای مسلح شاهنشاهی	تیمسار سرلشکر حیدر وفا
۵	وزارت امور خارجه	خان باباییانی
۶	وزارت آموزش و پرورش	اقدس ملک
۷	وزارت کشاورزی و منابع طبیعی	محمد رضا مهرگان
۸	وزارت دادگستری	ناصرالدین ملایری
۹	وزارت امور اقتصادی و دارایی	عزت‌الله فولادوند
۱۰	وزارت صنایع و معادن	هوشنگ اربابی
۱۱	وزارت بازرگانی	رضا طیار
۱۲	وزارت فرهنگ و هنر	هادی هجرتی
۱۳	وزارت اطلاعات و جهانگردی	محمد علی رکن‌الدین طالقانی
۱۴	وزارت علوم و آموزش عالی	یوسف صمدزاده

جدول ۱

رؤسای مراکز اسناد و آمار وزارتخانه‌ها و سازمان‌های مملکتی و عضو شورای هماهنگی (مراسن)، ۷۱۹۷۳، صص ۲۸-۲۹

ردیف	نام وزارت خانه یا سازمان	نام نماینده
۱۵	وزارت کار و امور اجتماعی	محمدعلی زارع
۱۶	وزارت راه و ترابری	حسین تهامی
۱۷	وزارت کشور	ابوالفضل قاضی
۱۸	وزارت مسکن و شهرسازی	فرامرز زرکوب
۱۹	وزارت پست و تلگراف و تلفن	محمدرضا مصطفوی اناری
۲۰	وزارت بهداشتی و بهزیستی	دکتر حمرو مرآت
۲۱	وزارت نیرو	منوچهر ادیب فر
۲۲	سازمان شاهنشاهی و خدمات اجتماعی	ادیب محمدی
۲۳	سازمان برنامه و بودجه	عبدالله خراسانی
۲۴	سازمان رادیو و تلویزیون ایران	یدالله جوادی
۲۵	شرکت ملی نفت ایران	سهام الدین مزینی
۲۶	سازمان پیش آهنگی ایران	محمدعلی پزیشپور
۲۷	سازمان هواپیمایی ملی ایران (هما)	محمدعلی طاهر
۲۸	بنیادپهلوی	سیاوش دانش
۲۹	سازمان اوقاف	علی رضا شاهی
۳۰	مرکز آمار ایران	حسین پیشه‌ور
۳۱	سازمان هواپیمایی کشوری	فرخنده آدمیت
۳۲	شیر و خورشید سرخ ایران	عباس رادفر
۳۳	گشتی رانی ملی آریا	کیو آقاسی
۳۴	کتابخانه پهلوی	حسین کیان چهر
۳۵	سازمان امور اداری و استخدامی کشور	گیتا راسخ
۳۶	شرکت ملی ذوب آهن ایران	مسعود رفیع
۳۷	سازمان انرژی اتمی	طوبی خاتم
۳۸	شرکت ملی صنایع فولاد ایران	فرهاد کاظمی

ادامه جدول ۱

رؤسای مراکز اسناد و آمار وزارت خانه‌ها
و سازمان‌های مملکتی و عضو شورای
همه‌انگی (مراسن، ۱۹۷۳، صص
۲۸-۲۹)

ردیف	سمت	استان	نام نماینده
۱	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	مازندران	حسن صالحیان
۲	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	خوزستان	شکرالله بختیاری پور
۳	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	ایلام	موسی آل یاری
۴	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	بوشهر	عباس علی بهنام فر
۵	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	اصفهان	حسین مرندی
۶	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	آذربایجان غربی	خانم مدنی
۷	مسئول مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	زنجان	جلیل بی نیازی
۸	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	یزد	محمد رضایی پیمانی
۹	مسئول مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	هرمزگان	عباس سایبانی
۱۰	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	کهگیلویه و بویراحمد	ناصر آل ابراهیم
۱۱	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	مرکزی	ابوالفتح منطقی
۱۲	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	سمنان	اکبر بحرینی
۱۳	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	کرمان	آقای موفق
۱۴	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	چهارمحال و بختیاری	ابراهیم مبارکی

جدول ۲

اعضای مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی
در استان‌ها (مراسن، ۷۱۹۷۳، صص
۳۰-۳۱)

ردیف	سمت	استان	نام نماینده
۱۵	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	سیستان و بلوچستان	محمدابراهیم نبوی
۱۶	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	خراسان	رضامعینی
۱۷	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	همدان	عزیز عرب
۱۸	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	آذربایجان شرقی	حسین آسایش
۱۹	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	کردستان	غلامحسین ریاحی
۲۰	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	لرستان	کاظم شهریاری
۲۱	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	فارس	محمدعلی گرامی
۲۲	رئیس مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	کرمانشاهان	بهارجنیدی
۲۳	مسئول مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی	گیلان	خورشیدبهرامی

ادامه جدول ۲

اعضای مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی
در استان‌ها (مراسن، ۱۹۷۳، صص
۳۰-۲۱)

۴. طرح بازرسی از مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی در سال ۱۳۵۶

یکی از نکات مهمی که در بررسی ساختار مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی باید ملاحظه شود، نگارش طرحی مکتوب درباره چگونگی فرایند بازرسی از شعب کشوری این مرکز است. همان‌طور که اشاره شد، نظر به وسعت فعالیت این مرکز در تمامی ایران، طرحی برای بازرسی و پایش مرکز مزبور تهیه و از مهرماه الی اسفندماه ۱۳۵۶ به اجرا گذاشته شد. هرچند که نگارنده از سرنوشت اسناد گزارش‌های این بازرسی‌ها خبری ندارد، ولی چگونگی اجرای طرح، براساس اسناد باقی مانده قابل تشریح است.

در اهداف طرح مزبور، توجیه وظایف مسئولان مراکز استانی، بررسی وضع تشکیل این مراکز در استان‌ها و چگونگی نگهداری اسناد و مدارک، نحوه نگهداری و تنظیم اسناد و آمار،

تطبیق روش های نگهداری اسناد با دستورالعمل های مربوطه، بررسی اسناد و آمار ارسال به سطح کشور و تهیه پیشنهاد برای رفع مشکلات موجود ذکر شده است (مراسان، ۷۱۹۷۳، ص ۳۲).

بازرس اعزامی قبل از عزیمت، روز عزیمت و نحوه بازرسی را به رؤسای مراکز اسناد و آمار وزارت خانه ها و سازمان های دولتی اطلاع می داد و سپس با حضور در استانداری مربوطه و با نظر مسئولان مراکز یک روز را با قید ساعت و مدت برنامه، برای اجتماع عمومی مسئولان تعیین می کرد. در این روز تمام مسئولان مراکز اسناد و آمار استانداری در محل تعیین شده جمع می شدند و در این جلسه پس از توجیه توسط بازرس، به سؤالات بازرس پاسخ می دادند و با گزارش نتایج نشست، فرایند بازرسی به اتمام می رسید. طول مدت بازرسی دو الی سه روز بود و مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی تمام احتیاجات اعزام و اقامت بازرس را تأمین می کرد (مراسان، ۷۱۹۷۳، ص ۳۲).

ردیف	زمان بازرسی	استان محل بازرسی	نام بازرس
۱	۲۲ الی ۲۵ دی	مازندران	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۲	۳ الی ۶ آذر	کرمانشاه	فرامرز زعیمی (سرپرست مرکز)
۳	۲۴ الی ۲۷ آذر	ایلام	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۴	۱۱ الی ۱۴ اسفند	بوشهر	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۵	۱۷ الی ۲۰ آذر	اصفهان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۶	۱۲ الی ۱۵ آبان	آذربایجان غربی	فرامرز زعیمی (سرپرست مرکز)
۷	۱۰ الی ۱۳ آذر	زنجان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۸	۲۹ الی ۱ بهمن	یزد	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۹	۴ الی ۷ اسفند	هرمزگان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۱۰	۱۳ الی ۱۹ بهمن	کهگیلویه و بویراحمد و خوزستان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)

جدول ۳

برنامه زمانی و اسامی بازرسان سازمان
اسناد و مدارک شاهنشاهی (مراسان،
۷۱۹۷۳، صص ۳۵-۳۷)

ردیف	زمان بازرسی	استان محل بازرسی	نام بازرس
۱۱	۱۵ الی ۱۸ دی	گیلان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۱۲	۸ الی ۱۱ دی	سمنان	فرامرز زعیمی (سرپرست مرکز)
۱۳	۶ الی ۹ بهمن	کرمان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۱۴	۱ الی ۳ دی	چهارمحال و بختیاری	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۱۵	۲۷ الی ۳۰ بهمن	سیستان و بلوچستان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۱۶	۲۸ مهر الی ۱ آبان	خراسان	فرامرز زعیمی (سرپرست مرکز)
۱۷	۱۹ الی ۲۲ آبان	همدان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۱۸	۵ الی ۸ آبان	آذربایجان شرقی	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۱۹	۲۶ الی ۲۹ آبان	کردستان	فرامرز زعیمی (سرپرست مرکز)
۲۰	۱۸ الی ۲۰ اسفند	لرستان	یوسف صمدزاده (قائم مقام مرکز)
۲۱	۲۰ الی ۲۳ بهمن	فارس	فرامرز زعیمی (سرپرست مرکز)

ادامه جدول ۳

برنامه زمانی و اسامی بازرسان سازمان
اسناد و مدارک شاهنشاهی (مراسم)،
۱۷۹۷۳، صص ۳۵-۳۷

۵. شرح برخی از فعالیت های مرکز

همان طور که اشاره شد با تصویب طرح استمرار فعالیت مرکز به پیشنهاد نصرت الله معینیان، او در نامه ای به محمدرضا پهلوی گزارشی از سوابق کارهای انجام شده توسط این مرکز را ارائه کرد. براساس این گزارش، مرکز اسناد در دوره اول فعالیت حدود یکصد و شصت هزار برگ گزارش، سند و آمار را در حداقل سه نسخه جمع آوری کرده بوده است. حدود نه هزار تصویر، دویست حلقه فیلم، دو هزار جلد نشریه و کتاب های مرتبط با فعالیت های وزارت خانه ها و دیگر سازمان های مملکتی از دیگر مواد جمع آوری شده توسط این مرکز بوده است. در همین گزارش اشاره شده است که این اسناد در نسخ متعدد تکثیر شده است و یک نسخه از آن براساس اصول علمی در آرشیو این مرکز ضبط شده است و

نسخ دیگر به مراکز دیگر از جمله وزارت فرهنگ و هنر، مرکز نشر و پژوهش فرهنگ سیاسی و... ارسال شده است. هم چنین با ابتکار این مرکز، بخشی در کتابخانه پهلوی با عنوان «تاریخ معاصر» ایجاد شده بود تا افراد مختلف بتوانند با مراجعه به دفاتر استانی این مرکز، اسناد و نسخ خطی خود را به این کتابخانه اهدا کنند تا با نام اهداکننده ثبت و ضبط شوند. طبق اعلام معینان حدود هشت هزار دفتر در کشور زیر نظر این مرکز فعالیت می کرده اند که شرح آن در جدول ۴ آمده است. بسیاری از این مراکز در طول فعالیت، مورد بازدید سران حکومت پهلوی قرار گرفته اند که یکی از مهم ترین این نمایشگاه ها، نمایشگاهی بود که به سرپرستی رضا کاشفی (مدیر کل همکاری های سمعی بصری وزارت فرهنگ و هنر) در محل دائمی نمایشگاه های ایران تشکیل شد. شرکت کنندگان در این نمایشگاه عبارت بودند از: سازمان ها و وزارت خانه های دربار شاهنشاهی؛ وزارت فرهنگ و هنر؛ نیروهای مسلح شاهنشاهی؛ وزارت امور خارجه؛ وزارت کشاورزی و امور روستاها؛ وزارت راه و ترابری؛ وزارت کار و امور اجتماعی؛ وزارت اطلاعات و جهانگردی؛ سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران؛ وزارت آموزش و پرورش؛ مرکز پژوهش و نشر فرهنگ سیاسی؛ شرکت ملی نفت ایران (ساکما)، ۲۶۴/۲۴۵۵۸، صص ۲۴-۲۵). این نمایشگاه روز ۲۴ اسفند ۱۳۵۶ با بازدید محمدرضا پهلوی، فرح پهلوی و ولیعهد به طور رسمی افتتاح شد. در این بازدید، نخست وزیر جمشید آموزگار، امیرعباس هویدا وزیر وقت دربار، رؤسای مجلسین و تعداد زیادی از سران حکومت پهلوی، خاندان سلطنتی را همراهی می کردند. امیرعباس هویدا در تالار سخنرانی نمایشگاه، گزارش کوتاهی از فعالیت های انجام شده این مرکز را چنین شرح می دهد:

«منظور از ایجاد مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی پهلوی و دلیل برگزاری نمایشگاه، آگاه ساختن مردم کشورمان به ویژه جوانان و نوجوانان به تاریخ معاصر ایران و آشنایی بیشتر آنان از پیشرفت های سریع کشور در زمینه های آموزشی، فرهنگی، عمرانی، اقتصادی و نظامی از اسفند ۲۴۷۹ شاهنشاهی تا ایام پرشکوهی است که مردم میهنمان به فرماندهی شاهنشاه آریامهر در آستانه تمدن بزرگ قرار گرفته اند!». هویدا هم چنین در این گزارش به ذکر نام سازمان های فعال در برپایی نمایشگاه مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی می پردازد که نشانه اهمیت این نمایشگاه بوده است: «در ایجاد این نمایشگاه، نخست وزیری، مجلس سنا، مجلس شورای ملی، شرکت ملی نفت ایران، نیروهای مسلح شاهنشاهی، وزارت خانه های امور خارجه، کشاورزی و عمران روستایی، دادگستری، آموزش و پرورش، آموزش عالی، امور اقتصادی و دارایی، صنایع و معادن و بازرگانی، فرهنگ و هنر، اطلاعات و جهانگردی، کار و امور اجتماعی، راه و ترابری، کشور، مسکن و شهرسازی، پست و تلگراف و تلفن، بهداری و بهزیستی، نیرو، بنیاد پهلوی، کتابخانه ملی پهلوی، سازمان شاهنشاهی خدمات

اجتماعی، سازمان برنامه و بودجه، سازمان رادیو تلویزیون ملی ایران، سازمان پیشاهنگی ایران، هواپیمایی ملی ایران، سازمان اوقاف، مرکز آمار ایران، سازمان هواپیمایی کشوری، شیروخورشید سرخ ایران، کشتیرانی ملی ایران، سازمان امور اداری و استخدامی، شرکت ملی ذوب آهن ایران، سازمان انرژی اتمی، و شرکت ملی صنایع فولاد ایران شرکت کرده‌اند» (روزنامه اطلاعات، ۱۳۵۶/۱۲/۲۵، ص ۳۵).

در این نمایشگاه ۱۱۳۰۰ برگ سند مکتوب، ۴۳۸۰ کتاب، ۷۶ فیلم، ۹۸۵۴ اسلاید، ۱۹۶۵ تصویر، ۵۶ نقاشی، ۴۸۴۲ دست‌نوشته، ۳۴۹ مقاله درباره وقایع دوران شاهنشاهی پهلوی، ۱۳۸ مقاله درباره شاهنشاهی در ایران و... به‌نمایش درآمد. اجرای دسته‌جات موزیک ارتش، آثار سینمایی دوره پهلوی، اجرای گروه رقص‌های محلی از جمله بخش‌های دیگر این نمایشگاه بود (ساکما، ۲۶۴/۲۴۵۵۸، صص ۲۵-۲۷). براساس گزارش رسمی برگزاری این نمایشگاه - که آن را فرامرز زعیمی سرپرست مرکز برای وزیر دربار ارسال کرده‌است - حدود ۱۵۰ هزار نفر در طی ۱۰ روز از این نمایشگاه بازدید کرده بوده‌اند (ساکما، ۲۶۴/۲۴۵۵۸، ص ۲۸).

برطبق اسناد وزارت فرهنگ و هنر، هدف این وزارت‌خانه از شرکت در نمایشگاه، نشان‌دادن پیشرفت‌ها و تحولات چشم‌گیر فرهنگی و هنری کشور در طول حکومت پهلوی از طریق ارائه نمودارهای مقایسه‌ای، عکس و اسلاید، کتب، نشریات، اسناد و مدارک بوده‌است (ساکما، ۲۶۴/۲۷۴۱۵، ص ۶۵). در بولتن وزارت‌خانه مزبور برای سازمان‌دهی مدارک جمع‌آوری‌شده، به نحوه تهیه فیش و فرم‌های مخصوص هر مدرک و شماره‌گذاری مدارک براساس تاریخ وصول آن‌ها اشاره شده و بایگانی برگه‌های شناسایی نیز به‌ترتیب الفبا در دستور کار کارشناسان قرار گرفته‌است (ساکما، ۲۶۹/۲۷۴۱۵، ص ۱۱۷).

تعداد مرکز	محل تعبیه دفتر مرکز
۵۴۸۳	مدارس کشور از دبستان تا دبیرستان
۳۱۹	فرهنگ و هنر، دانشگاه‌ها، اطلاعات و جهانگردی
۱۰۱۵۳	مراکز کارگری و کشاورزی، خانه‌های فرهنگ روستایی
۵۰۱	انجمن‌های شهر و شهرستان، اتاق‌های بازرگانی و اصناف
۱۰۶	نیروهای مسلح شاهنشاهی
بقیه مراکز [حدود ۵۰۰ مرکز] هم تا رسیدن به جمع حدود هشت‌هزار مرکز، در سازمان‌های زنان و مراکز آموزشی و اجتماعی زیر نظر دولت و دربار ایجاد شده بوده‌است.	

جدول ۴

شرح تعداد دفاتر استانی مراکز اسناد و آمار شاهنشاهی (مراسان، ۷۱۹۳، ص ۴۳)

تصویر ۱

بازدید سران حکومت پهلوی از نمایشگاه
مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی در تاریخ
۲۵/سفند ۱۳۵۶

گزارشی از عملکرد مرکز مزبور در پیش نویس طرح استمرار فعالیت آن نیز وجود دارد که بخشی از آن با گزارش نصرت الله معینیان به محمدرضا پهلوی، اشتراکاتی دارد. مهم ترین موارد اشاره شده در گزارش به این شرح است:

۱. دریافت بیش از ۱۶۰'۰۰۰ برگ گزارش، سند و آمار در سه نسخه و حدود ۹'۰۰۰ عکس و ۲۰۰ حلقه فیلم و حدود ۲'۰۰۰ جلد نشریه و کتاب از وزارت خانه ها و سازمان های مملکتی که پس از بررسی دقیق و همه جانبه آن ها و با رعایت ملاحظات لازم، نسخه ای از اسناد برگزیده فوق الذکر در آرشیو مرکز نگهداری می شود.

۲. برای اینکه این اسناد برای همیشه باقی بماند و امکان تکمیل تدریجی و استفاده از آن ها فراهم شود و کار مراکز اسناد و آمار در سراسر کشور به نحو مؤثری در آینده نیز ادامه یابد، در هریک از مجامع آموزشی و فرهنگی و کارگری و کشاورزی کشور به تناسب ضرورت و تأثیر، یک مرکز اسناد و آمار به وجود آید که با نظارت و راهنمایی مراکز اسناد و آمار و با هدایت کمیته های چهارگانه آموزش و اطلاعات، به تدریج و با گذشت زمان به جمع آوری اسناد و آمار و غنی کردن هر مرکز اقدام کنند؛ نسخه ای از اسناد برگزیده فوق الذکر در آرشیو مرکز نگهداری می شود.

۳. تهیه دو جلد فهرست مختصر اسناد و آمار عادی و یک جلد فهرست اسناد طبقه بندی شده.

۳. تهیه فهرستی آماری از تمام مراکز اسناد و آمار در سطح کشور (طبق تقسیمات کشوری).

۴. برقراری و اجرای روشی برای ارزش یابی مراکز اسناد و آمار و همچنین کارهای

تحقیقی دربارهٔ افرادی که با مراجعه به این اسناد و آمار پژوهش انجام داده‌اند، و ترتیب تشویق و ترغیب طبقات مختلف اجتماع، خاصه جوانان و نوجوانان به مطالعه و تحقیق در مراکز اسناد و آمار تا به آگاهی آنان از پیشرفت‌های همه‌جانبهٔ مملکت در این عصر فرخنده، بیانجامد.

۶. انجام بازرسی از مراکز اسناد و آمار استان‌ها برای آگاهی و اطلاع از موقعیت و امکانات این مراکز و انجام تلاش‌های مقدور در تأمین نیازمندی‌های آنان.

۷. با هدف گردآوری اسناد و عکس‌های تاریخی و منحصر به فردی که در اختیار مردم قرار داشت، واحدی به نام «بخش تاریخ معاصر» در کتابخانهٔ پهلوی ایجاد شد.

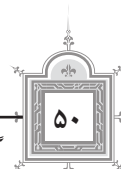
۸. یک دورهٔ کامل از اسناد برای استفادهٔ پژوهش‌گران و انتشار در وسایل ارتباط جمعی در اختیار مراکز تحقیق و ارتباط جمعی و مرکز پژوهش فرهنگ سیاسی دوران پهلوی گذارده شد (مراسان، ۱۹۷۳، صص ۳-۷).

در کنار این موارد، این مرکز در دوران فعالیت خود، در راستای چاپ کتبی با موضوع خدمات خاندان پهلوی با مؤسسات دیگر همکاری کرد که کتبی نظیر آستان قدس؛ تاریخچهٔ پنجاه سال اخیر، تاریخ شاهنشاهی پهلوی، پنجاه سال شاهنشاهی و دین‌داری و... از آن جمله است. براساس ارجاعاتی که در کتب چاپی آن دوره درج شده‌است، این مرکز دارای آرشیوی منظم با شماره‌سند‌های قابل ارجاع بوده‌است که انتقال‌ندادن یک‌بارهٔ اسناد و مکاتبات آن پس از پیروزی انقلاب اسلامی، خسران بزرگی را برای مطالعات اسنادی دوران پهلوی به‌ارمغان آورده‌است.

کارکردهای مرکز اسناد و آمار شاهنشاهی برای حاکمیت پهلوی دوم

تاریخچه و شرح وظایف منعکس شده در اسناد این مرکز، مبین کارکرد دوسویهٔ این نهاد در سال‌های پایانی حکومت محمدرضا پهلوی است. این مرکز از یک‌سو همانند بازویی ایدئولوژیک، اسناد را در راستای منافع حاکمیت پهلوی جداسازی و منتشر می‌کرد و از سوی دیگر شرح وظایف مرکزی آرشیوی را در معنای صرف خود شامل می‌شد. هم‌پوشانی شرح وظایف آرشیوی این سازمان با سازمان اسناد ملی موضوع مهم دیگری است که بررسی قانون تأسیس سازمان اسناد ملی مصوب ۱۳۴۹/۰۲/۱۷ بر این مطلب صحه می‌گذارد.

بررسی اسناد این مرکز روشن می‌سازد که ایجاد دفاتر و شعبی مرتبط با این مرکز در سطح کشور و شهرهای کوچک، ظاهراً باید نشانهٔ تمایل به گردآوری اسناد بوده باشد؛ ولی در عمل اسنادی که از این مرکز باقی مانده‌است، از ارسال مدارک از تهران به شهرستان‌ها در جهت منافع تبلیغاتی دربار پهلوی حکایت دارند.

منبع

اسناد

سازمان اسناد و کتابخانه ملی (ساکما)
۹۱/۳۶۳/۹۸؛ ۹۷/۲۶۴/۳۶۳؛ ۹۷/۳۳۹/۷۰۲؛ ۲۶۴/۲۴۵۵۸؛ ۲۶۴/۲۷۴۱۵.
مرکز اسناد انقلاب اسلامی (مراسان): ۷۱۹۰۹؛ ۷۱۹۷۳.

کتاب

علم، امیراسدالله. (۱۳۸۷). *یادداشت‌های علم*. (ج ۶). (ج ۱). تهران: بهزاد.

روزنامه و نشریات

روزنامه اطلاعات، ۱۳۵۶/۱۲/۲۵، ص ۳۳.

English Translation of References

Documents

Sāzmān-e Asnād va Ketābxāne-ye Melli-ye Iran (Sākmā) (National Library and Archives Organization of Iran):
98/363/91; 97/264/363; 97/339/702; 264/24558; 264/27415. [In Persian]

Books

Alam, Asadollah. (1387/2008). “*Yāddāšt-hā-ye Asadollah-e ‘Alam*” (The memoirs of Asadollah Alam) (vol. 6) (1st ed.). Tehrān: Behzād. [In Persian]
Newspapers and press
Ruznāme-ye *Ettelā’āt* (Ettela’at Newspaper), 1356/12/25 SH / 16 March 1978, P. 33.
[In Persian]